

**КОРЕСПОНДЕНЦИЈАТА НА ТЕОФИЛАКТ ОХРИДСКИ:
ПОЛОГ ВО ПИСМАТА L 8 И L 13A*****Кратка содржина***

Преписката на охридскиот архиепископ Теофилакт претставува првостепен извор за историјата на Македонија во крајот на XI и почеток на XII век. Две од неговите бројни писма, означени како L 8 кое настанало во втората половина/крајот на 1091 година кое настанало и L 13a (настанато во првата половина на 1092 година), содржат драгоцен изворни информации за реконструкција на административната, социо-економската и црковната историја на Полог во крајот на XI век.

***Клучни зборови:* ТЕОФИЛАКТ ОХРИДСКИ; ПОЛОГ; МАКЕДОНИЈА XI-XII ВЕК**

Преписката на охридскиот архиепископ Теофилакт претставува првостепен извор за историјата на Македонија во крајот на XI и почеток на XII век. Две од неговите бројни писма означени како L 8 и L 13a содржат драгоцен изворни информации за реконструкција на минатото на Полог во периодот на настанување на писмата.

Во отсуство на друг современ изворен материјал посочениве писма претставуваат значајни изворни сведоштва кои ни предочуваат информации за административната, социо-економската и црковната историја на Полог во крајот на XI век.

Писмото L 8, според досегашните наши истражувања,¹ настанало во втората половина/крајот на 1091 година, а како реципиент на истото се јавува Драчкиот дукс севастот Јован Комнин, син на севастократорот Исак. Во него се содржат драгоцен податоци за административната припадност на Полог, како и индиции за неговата внатрешна управна поставеност, односно присуство на локални власти во Областа. Во писмото Теофилакт во два наврати му се обраќа на Драчкиот дукс како на свој гоподар и заштитник ($\mu\omicron\nu\ \alpha\upsilon\theta\acute{\epsilon}\nu\tau\alpha\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\alpha}\nu\tau\iota\lambda\eta\pi\tau\omicron\rho$), во првиот случај ословувајќи го со

¹ B. Petrovski, Polog Reported for the First Time, 90-98.

титулата пансеваст (πανσέβαστέ), а во вториот со свети (ἀγιέ). Во три наврати го користи изразот мој господар (τοῦ αὐθέντου μου; τῷ αὐθέντη μου), при што еднаш со титула пансеваст (τὸν πανσέβαστὸν μου αὐθέντην). Еднаш пишува дека го признава за свој господар и благодетел (αὐθέντην καὶ εὐεργετὲν ἐπιγραφόμεθα). Настапувајќи така, Теофилакт бара од севастот Јован Комнин да напише еден *путакиј* со кој што ќе му се нареди на севастовиот претставник, кого го споменува во два наврати (τῷ ἐκπροσωποῦντι; ὁ ἐκπροσώπου), да ги ослободи свештениците од секаква тегоба и работа за преторијата, но и да ги запре самоволијата на таканаречените посредници (εἴ τινες τῶν λεγομένων μεσάζειν) врз луѓето потчинети на архиепископот.²

Од содржината на посочениве изворни екскурси може да се забележи еден вид патронски однос меѓу драчкиот дукс и охридскиот архиепископ и покрај тоа што во реалноста таков не постоел. Теофилакт, ослонувајќи го севастот како свој господар, колку што сакал да му се додвори од една страна, толку ја покажувал реалната слика на теренот, конкретно во Полог, од друга страна. Имено, навистина охридскиот архиепископ како репрезент на духовната власт не бил потчинет на севастот Јован Комнин, кој бил претставник на световната власт. Но последниов, судејќи според содржаните информации во писмото, како и односот на Теофилакт кон него, очигледно имал надлежности на територијата на Полог и истите, според Теофилакт, биле злоупотребени на штета на световните имоти на архиепископијата олицетворени во укинување на одредени имунитетни привилегии на полошките свештеници.

Посочените барања наведени во писмото се упатени токму до Драчкиот дукс бидејќи тој, според информациите од истото, имал ингеренции преку своите обласни повереници да ги спречи самоволијата на посредниците и да ја врати претходната status quo ситуација во Полог. Изворна потврда наоѓаме во Теофилактовите зборови со кои се бара Драчкиот дукс со *путакиј* да ја промени економската состојба на свештениците (τί τὸ ταύτα παραλλάξαν), испраќајќи наредба (заповед) упатена на неговиот претставник во Областа. Ова барање е понудено на две места во споменатото писмо L 8 (Πιττάκι... διαριζόμενον τῷ ἐκπροσωποῦντι; δὲ προσταχθήτω ὁ ἐκπροσώπου), од што произлегува дека во Полог имало обласен административен управител, кој, најверојатно бил челник на локалната власт во Областа.³ Споменатите посредниците кои правеле злоупотреби (εἴ τινες

² J. P. Migne PG 126, (515) 516-517 (518); A. Leroy-Molinghen, Prolégomènes, 255-259; P. Gautier, Théophylacte No. 12, (166) 167-(168) 169; ИБИ ХХХ ГИБИ IX, Част II, No. 12, 92-93.

³ Според коментарите на Р. Катичиќ (ВИНЈ III, 293 бел. 200) станува збор за службен заменик, а генерално од XI век во нивни раце била сосредоточена и врховната фискална власт во одреден

τῶν λεγομένων μεσάζειν καταχρόμενοι), најверојатно се собирачи на државниот данок со кој било задолжено населението кон централната власт. Се чини, при собирањето на данокот од локалното население, посредниците истиот го зголемувале повеќекратно, остварувајќи на тој начин личен профит.⁴

Власта на Драчкиот дукс во Полог неспорно се потврдува и со споменатото барање на Теофилакт положките свештеници да бидат ослободени од секаква тегоба и работа за преторијата (πάσας ἐπιηρείας καὶ δουλείας τῷ πραιτωρίῳ), доколку се знае дека во тоа време челникот на Драчкиот дукат носел титула претор, а територијата со која управувал се нарекувала преторија.⁵ Во ова Теофилактово барање да не даваат давачки и да не се повикуваат положките свештеници за работа во полза на преторијата наоѓаме потврда дека во територијален поглед Драчката преторија го вклучувала и Полог.

Исто така, формулацијата кај Теофилакт дека плебсот бил спречуван да се жали до Драчкиот дукс за тешката положба на свештениците кои работеле на имотите на посредниците (Οὗτοι γὰρ δὴ καὶ τὸν κοινὸν λαὸν ἀπεσόβησαι ἐγκαλέσαι τῷ αὐθέντη μου διὰ τοὺς ἱερεῖς), ја потврдува констатацијата за тоа дека Драчкиот дукс бил врховен административен управител чии ингеренции се протегале и врз Полог.

Податоци за административната историја на Полог се сретнуваат и во писмото L 13а. За неговото постоење како засебно писмо најголема заслуга има А. Лероа-Молинген. Таа уште во 1938 година востановила врска меѓу писмото L 8, од една страна и крајниот дел од писмото L 13, од друга

округ. Б. Панов (Теофилкат Охридски, (272) 273) мислел дека станува збор за државни чиновници кои, повикувајќи се на царска наредба вршеле контрола на световните и црковно-монастирските земјопоседи, но разработувајќи го конкретниов случај со Полог посочил дека се работи за заменик (ἐκ πρῶτου) на Драчкиот дукс. Поаѓајќи од погрешното расчитување на припадноста на споменатите свештеници во писмото, В. Златарски, мислејќи дека станува збор за соседни свештеници, посочил дека во случајов се работи за дуксов претставник во градот Охрид (В. Златарски, Историја II, 317, 318).

⁴ Во историографијата постојат различни мислења околу разоткривањето на функциите на овие лица. Митрополитот Симеон (Писмата, 204) смета дека се работи за посебни чиновници на служба кај управителот кои посредничеле меѓу него и населението (од него прифаќа и В. Златарски, Историја II, 318-319. Види го и коментарот на Р. Катичиќ во ВИНЈ III, 294 бел. 207). Б. Панов (Теофилкат Охридски, 272-274) сметал дека станува збор за месни чиновници, но, разработувајќи го конкретниов случај со Полог, истакнал дека посредниците биле во служба на експролот (државниот чиновник), при што, последниов со нивна помош вршел контрола врз данокоплаќачите во Полог. Според Г. Г. Литаврин (Болгария и Византия, 225) станува збор за провинциски чиновници чии што функции не можат да бидат точно одредени (истото го прифаќаат и во: ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 12, 92 бел. 11 (И. Илиев); P. Gautier, Théophylacte, 168 бел. 10).

⁵ Сп.: ВИНЈ III, 293 бел. 203 (Р. Катичиќ); ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 12, 92 бел. 8 (И. Илиев). Нејасно е зошто П. Готје (Théophylacte, 168 бел.7) смета дека во случајов станува збор за Охридската преторија која била резиденција на охридскиот практор.

страна. Според сознанијата до кои дошла не сите информации во содржината на писмото L 13 се однесуваат на посочениот адресант на писмото, имено Скопскиот дукс Таронит (опул).⁶ Така, во последниот дел на истото се содржани податоци од кои се дознава дека авторот веќе го имал известно адресантот за злоупотребите на локалните претставници на световната власт во Полог од кои неправилности директно биле засегнати и полошките свештеници преку укинување на одредени нивни имунитетни привилегии. На тој начин, откако истакнува дека крајниот дел од писмото L 13 нема ништо заедничко со останатиот дел од ова писмо адресирано до скопскиот дукс, А. Лероа-Молинген дошла до заклучок дека станува збор за две писма. Имено, според неа, крајниот дел на писмото L 13 всушност претставува крај на друго писмо, чиј адресант не е идентичен со реципиентот на писмото L 13, туку е ист со оној од писмото L 8. Конкретно, адресант и на ова писмо бил севастиот Јован Комнин, управник на Драчкиот дукат.⁷ Ваквото мислење на А. Лероа-Молинген колку и да изгледа смело, се базира на издржани аргументи воочени и потврдени како такви од современите истражувачи на оваа проблематика.⁸

Сепак, во науката не е востановено како да се означува ова писмо. Се чини, најприфатливо е истото да биде означено како L 13a. На тој начин ќе се одбегне евентуална забуна која би настанала доколку и ова писмо сезначи како и претходното L 13, со што би постоеле две писма со иста ознака,⁹ а во исто време не би се пореметил редоследот на останатите Теофилактови писма издадени според И. Ламиј.

Писмото L 13a нема посочен адресант, сосема логично бидејќи одделено од писмото L 13 е понудено како засебно. Притоа, со оглед на укажувањата на А. Лероа-Молинген за неговата поврзаност со писмото L 8, бездруго очекуван е насловот за адресант на писмото, кој како реконструкција го понудува П. Готје, „до синот на севастократорот“ (Τῷ υἱῷ

⁶ A. Leroy-Molinghen, *Prolégomènes*, 259-261. За скопските управници во овој временски период сп. М. Бошкоски, Скопје, 133-134.

⁷ A. Leroy-Molinghen, *Prolégomènes*, 259-260.

⁸ R. Katičić, *Korespondencija*, 180-181 (истиот во ВИНЈ III, 294 бел. 209); ИБИ XXX ГИБИ IX, Част I, 51 (В. Маслев); P. Gautier, *Théophylacte*, 52; M. Mullett, *Letters*, 300.

⁹ Иако кон своите истражувања ги адаптирале аргументите на А. Лероа-Молинген, одделен број историчари не прифаќаат писмото да биде означено како L 13a, сп.: R. Katičić, *Korespondencija*, 180-181 (но, во ВИНЈ III, 294-296, се повикува на Lami 13a); Едицијата ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, 81 (И. Илиев), каде во Табелата за Теофилактовите писма издадени според Finetti-Meursius-Lami постојат две писма означени како L 13 (издадени според Ламиј), а во тамошното издание понудени со редни броеви 18 и 19 (нумерација преземена од P. Gautier, *Théophylacte*); M. Mullett, *Letters*, 300 која го нумерира како G 19.

τοῦ σεβαστοκράτορος), односно истиот реципиент и на писмото L 8, Драчкиот дукс господинот севаст Јован Комнин.¹⁰

И во ова писмо, како и во писмото L 8, Теофилакт му се обраќа на Драчкиот дукс како на свој патрон. Притоа, во два наврати го користи изразот мој господар (ὁ αὐθέντης μου; τῷ αὐθέντῃ μου). Во писмото Теофилакт му соопштува на адресантот дека и покрај тоа што последниов му напишал на Теофилакт дека со *титакиј* упатен до својот претставник ја олеснил положбата на свештениците (πιττακίου πρὸς τὸν ἐκπρόσωπον γενομένου ἄνεσιν αὐτοῖς δέδωκας), тоа не се случило бидејќи во пракса полошките свештеници¹¹ не добиле никакво олеснување и спокојство (Οἱ δ' ἐν τῷ Πολόγῳ ἱερεῖς οὐδεμιᾶς ἀδείας ἢ ἀνέσεως ἔτυχον).¹²

При утврдување на временастанувањето на писмото L 13а, со оглед на содржинската поврзаност со писмото L 8, се чини најцелисходно ќе биде доколку примениме компаративна анализа на податоците презентирани во двете писма токму во деловите за враќање на укинатите привилегии на полошките свештеници.

Посочените барања во писмото L 8 кои се однесуваат на ослободување на полошките свештеници од секаква тегоба и работа за преторијата, како и сопирање на самоволијата на посредниците врз луѓето потчинети на архиепископот, на кои подетално се задржуваме подолу во текстот, во писмото L 13а не се споменуваат експлицитно. Во него истите сумарно се насетуваат преку пишаните зборови на Теофилакт дека во реалноста полошките свештеници, сè уште, не почувствувале олеснување (ἀδείας), најверојатно алудирајќи токму на посочените работи и тегоби во корист на преторијата, ниту пак спокојство (ἢ ἀνέσεως), нејверојатно мислејќи на злоупотребите на посредниците.

Ваквата неконкретизираност во пишувањето на Теофилакт во писмото L 13а упатува на временска блискост во поглед на настанувањето на писмата L 8 и L 13а. Тоа проличува од актуелноста на самите барања во второто писмо, при што пишувачот на истото воопшто не чувствувал потреба повторно секоја одделно да му ги предочи сите тешкотиите со кои се

¹⁰ P. Gautier, Théophylacte No. 19, (194) 195. Истото го прифаќаат и во: ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 19, 100 бел. 1 (И. Илтиев); M. Mullett, Letters, 300.

¹¹ А. Лероа-Молинген, слично како и во писмото L 8, направила издржана критичка корекција посочувајќи дека станува збор за полошки свештеници, A. Leroy-Molinghen, Prolegomènes, 260. Во поновите изданија на писмата на Теофилакт Охридски истото е целосно прифатено, сп.: P. Gautier, Théophylacte No. 19, (194) 195; ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 19, 100; ВИНЈ III, 294; M. Mullett, Letters, 300, во изданието на J. P. Migne PG 126, 525 (526), наместо полошки свештеници било расчитано “τῷ πολυχίφ ἱερεῖς”. Од него потоа презел и Митрополитъ Сямеонъ, Писмата, 210.

¹² J. P. Migne PG 126, 525 (526); A. Leroy-Molinghen, Prolegomènes, 260; P. Gautier, Théophylacte No. 19, (194) 195; ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 19, 100.

соочувале полошките свештеници, туку за истите само сумарно навестува. Ваквиот пристап на Теофилакт бил можен само доколку агилниот пишувач бил уверен дека на реципиентот на писмото му биле сосема познати неговите барања. Потврда за тоа наоѓаме во зборовите на Теофилакт дека адресантот, бездруго како одговор на барањата на Теофилакт презентирани во писмото L 8, веќе имал испратено *питакиј* до својот претставник со кој требало да се олесни положбата на свештениците во Полог (*πιστακίου πρὸς τὸν ἐκπροσώπου γενομένου ἄνεσιν αὐτοῖς δέδωκας*).¹³

Анализирајќи ја содржината на двете писма произлегува дека писмото L 13a настанало набргу по писмото L 8. Во поглед на неговото датирање *terminus post quem* за настанувањето на истото е втората половина /крајот на 1091 година, односно времето на испраќање на првото писмо означено како L 8 за враќање на привилегиите на полошките свештеници. По ова, како што соопштува Теофилакт во почетокот на писмото L 13a, управникот на Драч, позитивно одговарајќи на поставените Теофилактови барања, испратил писмо до охридскиот архиепископ во кое го известил дека го испратил бараниот *питакиј* до својот претставник. Потоа, најверојатно следел извесен период на исчекување со надеж за подобрување на положбата на свештениците. Но, со оглед на немањето позитивни резултати, следуvalo известие на засегнатите свештеници од Полог до својот претпоставен, кој ја проследил информацијата до челникот на архиепископијата Теофилакт.¹⁴ Дури по добивањето на овие вести охридскиот архиепископ се одлучил да напише ново писмо до Драчкиот дукс во кое го известува дека ветените олеснувања за полошките свештеници реално не се остваруваат. На мислење сме дека за сите овие активности, кои претпоставуваме дека се случиле во меѓупериодот на настанување на двете писма, било потребно да измине временски интервал од барем неколку месеци, со што и настанувањето на писмото L 13a, како актуелизирање на барањата содржани во писмото L 8, се случило неколку месеци по испраќањето на L 8 односно, најверојатно во првата половина на 1092 година.¹⁵

Барањата за подобрување на положбата на црковните лица во Полог, содржани и во ова L 13a писмо, упатени до управникот на Драчкиот дукат севастот Јован Комнин, бездруго укажува на неговите ингеренции во оваа област. Ваквите информации во писмото L 13a се несомнена по-

¹³ J. P. Migne PG 126, 525 (526); A. Leroy-Molinghen, *Prolégomènes*, 260; P. Gautier, *Théophylacte No. 19*, (194) 195; ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 19, 100.

¹⁴ За хиерархиската поставеност на организационата структура на Охридската архиепископија, сп. И. Снегаров, *Охридската архиепископија I*, 293-296. Види и Б. Панов, *Теофилакт Охридски*, 293-294.

¹⁵ Во историографијата писмото различно се датира: P. Gautier, *Théophylacte No. 19*, 194, го датира во 1092/1093 година; ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 19, 100 бел. 1 (И. Илиев) го датираат по 1093 година; во ВИНJ III, 294 (Р. Катичић), е датирано околу 1106-1107 година.

тврда на констатацијата изведена врз база на информациите од писмото L 8 дека Полог бил вклучен во составот на Драчкиот дукат, но и податок дека и во времето кога настанало писмото L 13a, Областа, во административен поглед сè уште се наоѓала во рамките на дукатот.

На тој начин, водени од вестите во Теофилаковите писма L 8 и L 13a, доаѓаме до констатација дека Полог во временскиот интервал 1091-1092 година не претставувал посебна административна единица во Византија. Овие сведоштва упатуваат на тоа дека Полог во посочениов период се наоѓал во рамките на Драчкиот дукат, каде најверојатно бил вклучен барем неколку години претходно,¹⁶ останувајќи во ваква административна поставеност и во децениите кои претстоеле.¹⁷

¹⁶ Според Ана Комнина, во 1085 година, набргу по протерувањето на Норманите од Балканските византиски владенија, во западниот дел на Царството повторно бил воспоставен Драчкиот дукат на чие чело дошол Јован Дука, сп. А. Com. II, 115, 15-16. Види и: F. Chalandon, *Alexis*, 143; В. Златарски, *История II*, 220; А.А.Заксџевџ, *Μελέται*, 216; Ј. Ферлуга, *Драч*, 103, 117-118. За поставувањето блиски роднини од страна на Алексеј I на постот Драчки дукс, сп.: Р. Magdalino, *Inovations in government*, 194; M. Mullett, *Letters*, 62. Драчкиот дукат опфаќал најголем дел токму од оние области кои претходно потпаднале под норманска власт или на чии територии се водела византиско-норманската војна (1081-1085 г.). Сметаме дека тоа се објаснува првенствено со потребата од зголемување на одбранбената способност на Византија во овој нејзин најзападен дел предизвикан од двојната опасност-норманска и српска, при што, дукатот првенствено имал воено-административна функција. Наспроти тенденцијата за ситнење на воено-административните единици во Царството кон крајот на XI век, постоењето на ваквиот дукат, со длабока заднина во западна-северозападна Македонија, покрај воената, обезбедувала и економска моќ на дукатот (Според писмата на Теофилакт, од македонските области во составот на дукатот влегувале Преспа, Охрид, Пелагонија и Полог, сп. К. Аџиевски, *Пелагонија*, 102-103, 108 бел. 123). На тој начин, при формирањето на дукатот, Византијаците, поучени од искуството со норманското навлегување на Балканот, неминовно воделе сметка и за ситуацијата на теренот и ваквите мерки ги презеле за да се сузбие секаква непријателска дејност на локалното население, како и благовремено спречување на нивно евентуално сојузување со можните византиски непријатели-појави карактеристични во време на византиско-норманската војна. Во тој контекст, се чини, во 1085 година и Полог бил приклучен и останал во составот на Драчкиот дукат во времето кога на негово чело се наоѓал Јован Дука. За супериорниот територијален опфат на Драчкиот дукат види кај M. Mullett, *Letters*, 61-63.

¹⁷ Различните мислења во науката за тоа дека Јован Дука во периодот 1090-1093/1095 номинално сè уште бил управник на Драчкиот дукат, додека Јован Комнин таа функција ја извршувал само во негово отсуство (за тоа веќе имаме експлицирано во В. Petrovski, *Polog Reported for the First Time*, 92-94), воопшто не претставуваат пречка за претпоставка дека и во времето на Јован Комнин продолжила ваквата административна поставеност во западниот дел на Византиското Царство. Напротив, тоа би можело да упатува на мислење дека Јован Комнин и за време на привременото управување, како и по преземањето на оваа функција од Јован Дука, продолжил да управува со воено-административна единица во ист територијален опсег, онаков каков што бил и по отстранувањето на норманската опасност од западните делови на Византија. Впрочем, потврда за тоа, барем во делот на Полог, се и третираните писма L 8 и L 13a. Според тоа, Полог се наоѓал во составот на Драчкиот дукат од 1085 година до престанокот на функцијата на Јован Комнин како челник на дукатот во 1105/1106 година. Дали и потоа големината на Драчкиот не се сменила, а со тоа и Полог останал во негов состав, не може со сигурност да се утврди, туку само по аналогија да се претпостави. Имено, со оглед на перманентното вознемирување од Србите, како и претстојната опасност од Норманите, најверојатно ниту во времето на наследникот на Јован Комнин на постот Драчки дукс, претставен во лицето на неговиот брат Алексеј,

Во поглед на социјално-економската состојба во Областа посочените две Теофилактови писма ни овозможуваат делумно согледување на даночниот систем, феудалните ренти, постоење одредени категории зависно население во Полог, како и потврда за привилегираната положба на свештениците во однос на останатото население кое плаќало данок одразено преку нивно ослободување од одредени давачки, како и ангариите кои биле сметани како непримерни за клирот.¹⁸

Во продолжение одделно ги разгледуваме понудените информации за оваа проблематика во писмата L 8 и L 13a, обработувајќи ги по редослед онака како што се појавуваат во самите писма.

Во писмото L 8,¹⁹ најпрво се сретнуваат известувања за тоа дека врховната световна власт во Византиското Царство, олицетворена во императорот Алексиј I Комнин, на полошките свештеници им подарил целосен имунитет, за кој е употребен терминот екскусија (*παντελῆ ἐξκουσείαν*), потврден со сигилиј (*τὸ σιγίλλιον*). Самата екскусија во својата

не се извршени никакви административно-територијални промени во западниот дел на Византиското Царство, респективно Драчкиот дукат. За тоа, се чини, посредно ни соопштува Ана Комнина во делот каде известува за преземените активности на Алексиј I Комнин за одбрана од новиот напад на Норманите, кога вели дека императорот во септември 1105 година лично дошол во Солун од каде раководел со подготовките околу организирање на одбраната на западните делови на Царството, при што го утврдил Драч и го поставил за негов управник Алексиј, постариот син на севастократорот Исак (A.Com. III, 65, 12-21). Во овие известувања на Ана Комнина нема спомен за било какви административни промени во Драчкиот дукат. Во времето кога се очекувал нормански напад токму врз овие територии (За новата византиско-норманска војна од 1107 до 1108 година, сп.: F.Chalandon, Alexis, 242-249; T.Rowley, Normans, 167; Г.Острогорски, Историја, 439-440; Ј.Ферлуга, Драч, 104-107) секаква административна промена би била ризична. На тоа се спротивставува и самото постоење на овој дукат, формиран во горе посочениот територијален опсег, првенствено токму заради зацврстување на одбраната на овој дел од Империјата. Имено, станува збор само за лична промена на местото управник на дукатот, предизвикана од потребата за подигнување на моралот кај војниците и населението, значително опаднат заради поразите кои ги претрпеле Византијците предводени од воено неизверзираниот севаст Јован Комнин (за тоа сведочи и неговиот нов пораз од Србите во 1106 година, A.Com. III, 65, 12-21. Сп.: Анна Комнина, Алексиада, 237; ВИНЈ III, 389-390. Види и: Ј.Ферлуга, Драч, 118; К. Ациевски, Пелагонија, 108-109). Впрочем, отфлањето на норманската опасност во 1108 година била резултат токму на успешно организираната одбрана во Драчкиот дукат, при што, сметаме дека истиот го задржал својот територијален опсег и во времето кога на негово чело се наоѓал новопоставениот дукс Алексиј, или барем во првите години по отстранувањето на новата норманска опасност. Со тоа, најверојатно и Полог во административен поглед во овој период останал во составот на Драчкиот дукат, но од изворите не е возможно да се дознае до кога, ниту пак што се случило потоа.

¹⁸ Манстирските и црковните имоти неретко добивале царски повелби со кои се ослободувале од плаќање одредени даноци на државата, сп. J.Lefort, Rural Economy, 293. Така, свештениците припадници на Охридската архиепископија биле ослободени од ангариите уште со Првата грамота издадена во полза на Архиепископијата од страна на царот Василиј II, сп. й. Иванов, Български старини, 550-555; ИБИ XI ГИБИ VI, 40-44.

¹⁹ За текстот на писмото спореди ги изданијата на истото од: J.P.Migne PG 126, (515) 516-517 (518); A.Leroy-Molinghen, Prolégomènes, 255-259; P.Gautier, Théophylacte No. 12, (166) 167-(168) 169; ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 12, 92-93. Види кај M. Mullett, Letters, 297.

основа подразбирала финансиски, административни и судски права или пак едно или две од наведените три права од кои се откажувала државата за сметка на феудалците реципиенти на имунитетот.²⁰ Во конкретниот случај ползувач на екскузијата биле полошките свештеници, односно црквата. Во поглед на ширината на имунитетот, според самата фраза употребена во писмото од нас посочена во горниот изворен екскурс, станува збор за потполн, односно целосен имунитет со кој се имале здобиено свештениците од Полог.²¹ Тоа, всушност, означува дека било недозволиво било какво присуство на државни органи на имотите кои ги поседувале посочените свештеници заради финансиски, административни и судски активности, поточно истовремено минување на посочените ингеренции во рацете на полошките свештеници.

Во продолжение на писмото од самиот текст се дознава дека притоа исклучок бил данокот севгологион (τοῦ ζευυολογίου), кој посочените свештеници биле должни да го уплаќаат во државната каса. За самиот севгологион во науката се водело полемика околу точното одредување на неговото значење,²² но преовладува мислењето за него како за основен годишен земјишен данок.²³ Оттука, целосното ослободување на полошките свештеници од давачки кон државата не подразбирало и неплаќање на севгологионот, со кој данок според дадените бенефиции на свештениците од Полог, последниве биле единствено обременети.

Притоа, во писмото посебно се потенцира дека споменативе црковни лица не подлегнувале под други давачки наречени епирии односно од сите нив исто така биле ослободени (δὲ πασῶν ἐπιρειῶν). Што сè се под-

²⁰ За екскузијата поопширно кај: Г.Г.Литаврин, *Болгария и Византия*, (219-247) 220; А.П.Каждан, *Аграрные отношения*, 96-97; *История на България* 3, 44 (П.Тивчев); Б.Панов, *Теофилакт Охридски*, (140-159) 140-141; А.Р. Kazhdan and A.Wharton Epstein, *Change in Byzantine Culture*, 62; N.Oikonomides, *Role of Byzantine State*, 1024, 1040.

²¹ Г.Г.Литаврин, *Болгария и Византия*, 241; Б.Панов, *Теофилакт Охридски*, 146. Така стои и во преводот на оваа фраза од писмото во ВИНЈ III, 292 (види и бел. 194, Р.Катичић). Исто и кај Митрополитъ Симеонъ, *Писмата*, 200, каде е преведено со целосно/апсолутно ослободување (свѣршено освобождение).

²² Сп. А.П.Каждан, *Аграрные отношения*, 122-123, кој не можел да утврди во каков сооднос бил севгологионот во однос на севгаратикионот. Ниту А.Соловјев-В.Мошин, *Грчке повеље*, 442, не можеле да ги разграничат или одделат севгаратикионот и севгологионот. Слично и Д.Ангелов, *Аграрните отношения*, 213 бел. 1, кој уште го доведува во врска со подоцнежниот данок волоберштина. Според Митрополитъ Симеонъ, *Писмата*, 203-204 станувало збор за данок за впрегнат добиток (исто и во ВИНЈ III, 293 бел. 196 (Р.Катичић); *История на България* 3, 51 (П.Тивчев); N.Oikonomides, *Role of Byzantine State*, 998). Во ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 12, 92 бел. 4 (И.Илиев), и покрај тоа што се повикуваат на Г.Г.Литаврин и го поврзуваат овој данок со поседуваната земја и стока, сепак се изјаснуваат дека карактерот на овој данок сè уште не е точно утврден; J.Lefort, *Rural Economy*, 295, 306, го поврзува овој данок слично како и данокот пактон со плаќање на жито и јачмен.

²³ A.Leroy-Molinghen, *Prolegomènes*, 258; В.Златарски, *История* II, 316; Г.Г.Литаврин, *Болгария и Византия*, 317-321; Б.Панов, *Теофилакт Охридски*, 206-209; К.Аџиевски, *Пелагонија*, 101.

разбирало под овие епирии во конкретниов случај не е можно да се утврди. Најверојатно, согласно ставовите во историската наука за епириите како вонредни државни давачки,²⁴ со посоченава формулација станувало збор за генерално ослободување од сите нередовни давачки кон државата.

Но, во моментот на настанување на писмото L 8 привилегиите кои формално-правно ги уживале свештениците во Полог, во реалноста биле сериозно редуцирани. Тоа го согледуваме од жалбите на охридскиот архиепископ Теофилакт до Драчкиот дукс, од кои, за наша среќа, дознаваме за даноците и феудалната рента со кои се обременувало данокоплаќачкото население во Областа. Имено, откако Теофилакт Охридски се дрзнува да го посветува Јован Комнин да издаде *тутакиј* до административниот управник на Полог, нй предочува нови информации релевантни за посоченава проблематика. Имено, со посоченава грамота требало да се ослободат свештениците од сите епирии (*πάσης ἐπιρείας*) и ангарији во полза на преторијата (*δουλείας τῷ πραιτωρίῳ*), за кои охридскиот архиепископ вели дека се недолични за свештениците, односно истите се подобни за мирјаните (*ἀνηκούσες περὶ τῶν λαϊκῶν ἀφεῖναι τοὺς ἱερεῖς*).²⁵ Од известувањето за ослободување од ангарији осознаваме за постоењето на одработната рента која била својствена за данокоплаќачкото население во Полог, но не и за тамошните свештеници. Ангариите генерално означувале бесплатна работа во полза на феудалните господари, но во конкретниов случај станува збор за работи извршувани за потребите на локалните власти. Какви биле тие и во колкава мера населението било приморувано да ги извршува, во случајов не поседуваме доволно прецизни информации кои би ни го одредиле нивното уточнување.

Од следните вести во продолжение на писмото дознаваме за постоење на уште два данока со кои било обременето данокоплаќачкото население. Имено, вестите за нив ги добиваме од зборовите на охридскиот архиепископ кој барал од Драчкиот дукс да им се врати сè она што им било одземено на свештениците од Полог на име аерикон (*ἀερικοῦ*) или отрочина (*ὀτρωτζίνας*). Имајќи ги предвид сознанијата дека овие свештеници требало да уживаат целосен имунитет, произлегува дека посоченивие два данока исто така биле исклучени од доменот на световните власти во Полог. Воедно, сознанијата за нелегалното евентуално обременување на

²⁴ Б.Петровски, Византиска управа во Полог, 45 и бел. 25. Види и N.Oikonomides, Role of Byzantine State, 999;

²⁵ Во ВИНЈ III, 293 (и бел. 201-203, Р.Катичић), е преведено како „свештениците да се ослободат од сите терети и служби кои им припаѓаат на управните чиновници, а се однесуваат на световните луѓе“. Сп. ИБИ ХХХ ГИВИ IX, Част II, No. 12, 92 (И.Илиев) каде се доближуваат до нашиот превод на посочениов извадок. Слично преведуваат и: В.Златарски, История II, 318; И.Снегаров, Охридската архиепископија I, 66.

свештениците со нив истовремено нѝ предпочува информации за оптеретување на данокоплаќачкото население со истите. Имено, аериконот најверојатно претставувал судска глоба,²⁶ додека според новите достигнувања во историографијата отрочината била данок кој се давал доколку се поседувале зависни луѓе-отроци.²⁷

Оттука, доколку се согласиме со ваквото мислење за отрочината, по аналогија пронаоѓаме индиции за изворен спомен за постоењето на отроци во Полог, како една од категориите зависно население во Областа. Имено, отроците претставувале социјално-правна категорија население која се наоѓала меѓу париците и робовите,²⁸ а во конкретниов случај станувало збор за аграрни отроци, односно оние кои биле населени на земјишните имоти на положките свештеници. Се чини, токму за нив свештениците од Полог биле бесправно приморувани да ја плаќаат давачката отрочина, бидејќи истите ги користеле за обработување на своите имоти.²⁹

Последниот податок во ова писмо кој се однесува на социјално-економските односи во Полог се содржи во зборовите дека некои од положките свештеници биле држени и искористувани од локалните органи олицетворени во т.н. посредници да им извршуваат приватни работи (Οὔτοι... διὰ τοὺς ἱερεῖς, οἳ αὐτὸν θέλοντες τοὺς αὐτοὺς καρπίζεσθαι καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας προνόμιον διὰ τὰ σφῶν αὐτῶν κέρδη θραύοντες).³⁰ Оттука произлегува дека претставниците на локалната власт покрај тоа што извршувале државни функции, кои патем несомнено ги злоупотребувале,³¹ поседувале и свои имоти. Токму на тие нивни поседа последно споменативе

²⁶ А.П.Каждан, Аграрные отношения, 146 (и бел. 2)-147; Г.Г.Литаврин, Болгария и Византия, 324-325; ВИНЈ III, 293 бел. 204 (Р.Катичић); История на Българија 3, 51 (П.Тивчев); N.Oikonomides, Role of Byzantine State, 998, 1038. Б.Панов (Теофилакт Охридски, 218-222), смета дека аериконот бил на прво место меѓу дополнителните даноци кои ги земала државата. Според П.Готје (Théophylacte No. 12, 168 бел. 8) суштината на овој данок е дискутабилна. За самата етимологија на зборот и за останатите мислења во наука за значењето на оваа давачка, сп. J.Haldon, Aerikon/aerika, 135-142.

²⁷ Г.Г.Литаврин, Болгария и Византия, 189, 325; История на Българија 3, 46 (П.Тивчев); Б.Панов, Теофилакт Охридски, 129-130, 216-217; ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 12, 92 бел. 10 (И.Илиев). Слично и A.Leroy-Molinghen, Prolégomènes, 259 бел. 3, која отроците ги поистоветила со дулопарици (од неа презема и P.Gautier, Théophylacte No. 12, 168 бел. 9), како и J.Lefort, Rural Economy, 241.

²⁸ Сп.: Г.Г.Литаврин, Болгария и Византия, 188-189; ВИНЈ III, 294 бел. 205 (Р.Катичић); История на Българија 3, 46 (П.Тивчев); Б.Петровски, Категории зависно население, 61-62.

²⁹ Б.Панов, Теофилакт Охридски, 129-132, 135, 217, 222.

³⁰ Посочениов изворен екскурс на истоветен начин како во нашиот текст е преведен и во: Митрополитъ Симеонъ, Писмата, 200-201; ВИНЈ III, 294; ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 12, 93.

³¹ За бројни злоупотреби на државните службеници и зголемените даноци сп.: P.Frankopan, Land and Power, 18-119; A.Hardvey, Financial crisis, 182, 184.

ги принудувале свештениците да им работат, бездруго ангарија, со што ги нарушувале свештеничките привилегии.³²

Дополнителни податоци за збогатување на знаењата околу постоењето на феудалните ренти и даноци во Полог дознаваме од текстот на писмото L 13a.³³ Во него, Теофилакт Охридски, пишувајќи му повторно на Драчкиот дукс, го известил дека свештениците кои живеат во Полог не добиле никаква сигурност ниту спокојство (*οὐδεμιᾶς ἀδείας ἢ ἀνέσεως ἔτυχον*) и покрај ветеното од него. Притоа, дури биле оптоварувани со недоволни работи како што се парамониите-одењето на стража (*εἰς παραμονάς*) и давање псомозимии (*εἰς ψωμοζημίας*), и покрај тоа што со хрисовула е заповедано дека тие стојат над овие недоволни јавни работи и псомозимии (*τοῦ χρυσοβούλλου ὑπερτέρους αὐτοὺς εἶναι καὶ ρυπαρῶν λειτουργημάτων καὶ ψωμοζημιῶν*). Во писмото се потенцира и привилегираната положба на свештениците во однос на мирјаните, преку барањето на Теофилакт до адресантот, последниов да не дозволи изедначување во поглед на обврските кон државата на оние кои му се посветиле на бога со простиот народ (*τοὺς αὐτῶ ἱερωμένους ἐάσης τῶ κοινῷ λαῶ συνυπάγεσθαι*).

Од овие кратки податоци можеме да извлечеме неколку констатации во полза на дополнителното расветлување на социјално-економската ситуација во Полог во временастанувањето на ова писмо, но и малку пред тоа. Посочувањето на царската хрисовула со која свештениците, во случајов полошките, се ослободени од посочените работи и давачки претставува повторна потврда и потенцирање на целосниот имунитет со кој располагала црквата во регионот на Полог. Потоа, информацијата дека свештениците биле приморувани да одат на стража сведочи за постоење на одработна рента која означувала бесплатна работа, односно ангарија во полза на локалната власт. Истата се состоела во давање стража во тврдините, како и осигурување на патните комуникации во Областа.³⁴ Давачката псомозимија, која според новите сознанија во историографијата означува продавање на неопходните производи за чиновниците и војската по пониска цена,³⁵

³² Г.Г.Литаврин, Болгария и Византия, 241; Б.Панов, Теофилакт Охридски, 102-103, 272, 296.

³³ За текстот на ова писмо спореди ги изданијата на истото од: J.P.Migne PG 126, 525 (526); A.Leroy-Molinghen, *Prolégomènes*, 260; P.Gautier, *Théophylacte No. 19*, (194) 195; ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 19, 100. Види и кај M.Mullett, *Letters*, 300.

³⁴ ВИНЈ III, 295 бел. 214 (Р.Катичић); P.Gautier, *Théophylacte No. 19*, 194 бел. 3; Б.Панов, Теофилакт Охридски, 182.

³⁵ Г.Г.Литаврин, Болгария и Византия, 327-328; ВИНЈ III, 295 бел. 215 (Р.Катичић); ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 19, 100 бел. 3 (И.Илиев); P.Gautier, *Théophylacte No. 19*, 194 бел. 4. Според Митрополитъ Симеонъ, Писмата, 211 и белешката под текстот означена со ѕвездичка, станувало збор за одработна рента-месење леб. Од него превзеле: В.Златарски, *История II*, 289; Б.Панов, Теофилакт Охридски, 182-184, а исто мислење застапува и N.Oikonomides, *Role of Byzantine State*, 1000.

упатува на уште едно во низата оптоварувања со кои било обременето данокоплаќачкото население во посочениов временски период. Последниот понуден изворен екскурс, пак, сведочи за бенефиции кои уживале посветените на бога во однос на останатото данокоплаќачко население.

Посочениве две писма содржат малубројни, но значајни информации во поглед на црковната историја на Полог во крајот на XI век. Во писмата L 8 и L 13a, имено постојат неколку имплицитни сведоштва за тоа дека Областа и понатаму останала во составот на Охридската архиепископија. Потврда за тоа наоѓаме во повеќе пати посочуваната загриженост на охридскиот архиепископ за социјално-економската и правна положба на полошките свештеници, која на посоченово место нема детално да ја повторуваме, туку само сумарно ќе ја посочиме. Во тој контекст ги предочуваме следниве моменти. Во писмото L 8: Теофилаковата забелешка за редуцирање на привилегиите на полошките свештеници добиени од царот и потврдени со сигилиј; барањето да се испрати *питакиј* за ослободување на свештениците од епирии и ангарији, враќање на одземеното од нив на име аерикон и отрочина; барање да не ги злоупотребуваат свештениците односно да бидат пуштени оние свештеници кои од локалните моќници се држат за нивни приватни работи; како и Теофилаковата подготвеност преку сопствени материјални подарувања да го одоброволи аукторот на Питакијот за предоченото. Во писмото L 13a: актуелизирање на бараните олеснувања и спокојство за полошките свештеници, кои и покрај ветеното од страна на адресантот, во пракса не биле реализирани; предочувањето до адресантот дека и покрај привилегиите добиени со хрисовула, полошките свештеници биле терани да даваат стража и псомозимии; барање до адресантот да не се дозволи свештениците во поглед на обврските да бидат изедначени со мирјаните.

Оттука, произлегува дека ваквиот жив интерес на Теофилакт Охридски за свештениците во Полог е предизвикан од неговите несомнени ингеренции врз посоченава Област, од што, ние добиваме имплицитна изворна потврда за јуридикционата надлежност на Охридската архиепископија врз Полог.

Експлицитност за припадноста на Полог кон Охридската архиепископија се содржи во писмото L 8 и тоа во две последователни фрази. Имено, станува збор за барањето на Теофилакт да се престане со искористување на свештениците од страна на посредниците, бидејќи тие биле подредени на архиепископот (κατὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων ὑποκειμένων), како и посочувањето на реперкусиите кои ги трпела Архиепископијата поради ваквите дејанија, истакнувајќи дека на тој начин посредниците стекнувале сопствена корист, кое директно се одразувало врз слабеењето на пози-

циите на Црквата во Областа (τὸ τῆς Ἐκκλησίας προνόμιον διὰ τὰ σφῶν ἀυτῶν κέρδη θραύοντες).³⁶

За жал, во посочените писма нема директни сведоштва за епископска јуриздикциона припадност на Полог. Но, имајќи ја предвид субординираноста на Областа на призренската епископија во почетокот на XI век,³⁷ за која епископија од Теофилактовите писма се дознава дека и во третиралиов период била составен дел на Охридската архиепископија,³⁸ од една страна, како и припадноста на Полог на оваа епископија во наредните векови,³⁹ од друга страна, со доза на сигурност можеме да претпоставиме дека во црковен поглед Полог и во крајот на XI век бил составен дел на призренската епископија.

³⁶ J.P.Migne PG 126, 517 (518); A.Leroy-Molinghen, *Prolegomènes*, 257; P.Gautier, *Théophylacte* No. 12, (168) 169; ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 12, 92-93.

³⁷ Сп. Б.Петровски, *Византиска управа во Полог*, 40-41.

³⁸ J.P.Migne PG 126, 525 (526); P.Gautier, *Théophylacte* No. 18, (192) 163; ИБИ XXX ГИБИ IX, Част II, No. 18, 99. Спореди и: Митрополитъ Симеонъ, *Писмата*, 210 и бел. 3 на стр. 212. Види и И.Снегаров, *Охридската архиепископија I*, 188, 190.

³⁹ Сп. Б.Петровски, *Византиска управа во Полог*, 41-42.

*Референци**Извори*

- Анна Комнина, Алексиада**----Анна Комнина, Алексиада. Вступителна статја, превод, коментарий Ј.Н.Любарскогo, Москва 1965.
- A. Com: II-III**----Anne Comnène, Alexiade. Regne de l'empereur Alexis I Comnène (1081-1118). Tome II-Paris 1943; III-Paris 1945. Texte établi et traduit par B.Leib.
- ВИНЈ III**----Византијски извори за историју народа Југославије, Том III, Београд 1966.
- P. Gautier, Théophylacte**----Théophylacte d'Achrida. Lettres. Introduction, texte, traduction et notes par Gautier P., Thessalonique 1986.
- ИБИ XI ГИБИ VI; ИБИ XXX ГИБИ IX, Част I и Част II**----Извори за бугарската историја XI, XXX. Грчки извори за бугарската историја VI, Софија 1965; IX част I, Софија 1974 и част II, Софија 1994.
- Ѓ.Иванов, Бугарски старини**----Иванов Ѓ., Бугарски старини из Македонија. Фототипно издание, Софија 1970.
- J.P. Migne PG 126**----Patrologia Graecae, ed. Migne J.P., Tomus CXXVI, Parisiis 1869.
- Митрополитъ Симеонъ, Писмата**----Писмата на Теофилакта Охридски архиепископ бугарски. Превелъ отъ грчки Митрополитъ Симеонъ варненски и преславски, Софија 1931.
- A. Соловјев-В.Мошин, Грчке повеље**----Грчке повеље српских владара. Издање текстова, превод и коментар од А.Соловјев-В.Мошин, Београд 1936.

Литература

- Д. Ангелов, Аграрните одношения**----Ангелов Д., Аграрните одношения в Северна и Средна Македонија през XIV век, Софија 1958.
- К. Аџиевски, Пелагонија**----Аџиевски К., Пелагонија во средниот век (од доселувањето на словените до паѓањето под турска власт), Скопје 1994.
- М. Бошкоски, Скопје**----Бошкоски М., Скопје и скопската област од VI до крајот на XIV век, Скопје 2009.
- A. A.Закуθενοῦ, Μελέται**----Закуθενοῦ Α.Α., Μελέται περί τῆς διοικητικῆς διαίρέσεως καί τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, ΕΕΒΣ τ.ΠН, 1942.
- В. Златарски, Историја II**----Златарски В., Историја на Бугарската држава през средните векови, Том 2. Бугарија под византијско владичество (1018-1187). Второ фототипно издание, Софија 1994.
- Историја на Бугарија, 3**----Историја на Бугарија. Том Трети. Втора Бугарска Држава, Софија 1982.
- А.П. Каждан, Аграрные отношения**----Каждан А.П., Аграрные отношения в Византии XIII-XIV вв., Москва 1952.

- A.P. Kazhdan and, Change in Byzantine Culture**----Kazhdan A.P. and Wharton Epstein A., Change in Byzantine Culture in Eleventh and Twelfth Centuries, Berkley and Los Angeles, 1990.
- R. Katičić, Korespondencija**----Katičić, R., Korespondencija Teofilakta Ohridskog kao izvor za historiju srednjovjekovne Makedonije, ЗРВИ VIII/2, Београд 1964.
- J. Lefort, Rural Economy**----Lefort J., Rural Economy, Seventh-Twelfth Centuries. The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century, Ed. A.E.Laiou, Washington D.C. 2002.
- A. Leroy-Molinghen, Prolégomènes**----Leroy-Molinghen A., Prolégomènes a une édition critique des "Lettres" de Théophylacte de Bulgarie ou de l'autorité de la "Patrologi Grecque" de Migne, Byzantion XIII/1, Bruxelles 1938.
- Г.Г. Литаврин, Болгария и Византия**----Литаврин Г.Г., Болгария и Византия в XI-XII вв., Москва 1960.
- P.Magdalino, Innovations in government**---- Magdalino P., Innovations in government. Alexios I Komnenos ed. M.Mullett and D.Smythe, I Papers. Belfast Byzantine Text and Translations (ed. M.E.Mullett), Belfast, 1996.
- M.Mullett, Letters**---- Mullett M., Theophilact of Ochrid. Reading the Letters of a Byzantine Archbishop. Center for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies. Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, Variorum, 1997.
- N. Oikonomides, Role of Byzantine State**----Oikonomides N., The Role of Byzantine State in the Economy. The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century, Ed. A.E.Laiou, Washington D.C. 2002.
- Г. Острогорски, Историја**----Острогорски Г., Историја на Историја на Византија, Скопје 1992.
- Б. Панов, Теофилакт Охридски**-----Панов Б., Средновековна Македонија. Теофилакт Охридски како извор за средновековната историја на македонскиот народ, Том втори, Скопје 1985.
- Б. Петровски, Категории зависно население**----Петровски Б., Категории зависно население и развој на стопанството во Штипската област во XIV-от век, ГЗФФ 56, Скопје 2003.
- Б. Петровски, Византиска управа во Полог**----Петровски Б., Византиската управа во Полог по уништувањето на Смуиловата држава, Историја XLIV 1-2, Скопје 2008.
- V. Petrovski, Polog Reported for the First Time**----Petrovski B., Theophylact of Ohrid: Polog Reported for the First Time in the Sources, Macedonian Historical Review Vol. 1, Скопје 2010.
- T. Rowley, Normans**----Rowley T., The Normans, Gloucestershire 2004.
- И. Снегаров, Охридската архиепископия I**----Снегаров И., История на Охридската архиепископия, Том 1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците, второ фототипно издание, София 1995.

- J. Ферлуга, Драч**----Ферлуга J., Драч и негова област од VII до почетка XIII века, Глас САНУ CCCXLIII, Одељење историјских наука, књига 5, Београд 1986.
- P. Frankopan, Land and Power**---- P.Frankopan, Lend and Power in the Middle and Later Period. The Social History of Byzantium, Ed. J.Haldon, Chichester, West Sussex 2009.
- F. Chalandon, Alexis**----Chalandon F., Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118), Reprinted New York 1971.
- J. Haldon, Aerikon/aerika**----Haldon J., "Aerikon/aerika: A Reinterpretation", Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik 44, 1
- Б. Петровски, Категории зависно население**----Петровски Б., Категории зависно население и развој на стопанството во Штипската област во XIV-от век, ГЗФФ 56, Скопје 2003.
- Б. Петровски, Византиска управа во Полог**----Петровски Б., Византиската управа во Полог по уништувањето на Смуиловата држава, Историја XLIV 1-2, Скопје 2008.
- B. Petrovski, Polog Reported for the First Time**----Petrovski B., Theophylact of Ohrid: Polog Reported for the First Time in the Sources, Macedonian Historical Review Vol 1, Skopje 2010.
- T. Rowley, Normans**----Rowley T., The Normans, Gloucestershire 2004.
- И. Снегаров, Охридската архиепископија I**----Снегаров И., Историја на Охридската архиепископија, Том 1. От основањето ѝ до завладувањето на Балканскиот полуостров од турците, второ фототипно издание, Софија 1995.
- J. Ферлуга, Драч**----Ферлуга J., Драч и негова област од VII до почетка XIII века, Глас САНУ CCCXLIII, Одељење историјских наука, књига 5, Београд 1986.
- P.Frankopan, Land and Power**---- P.Frankopan, Lend and Power in the Middle and Later Period. The Social History of Byzantium, Ed. J.Haldon, Chichester, West Sussex 2009.
- F.Chalandon, Alexis**----Chalandon F., Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118), Reprinted New York 1971.
- J.Haldon, Aerikon/aerika**----Haldon J., "Aerikon/aerika: A Reinterpretation", Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik 44, 1994.
- A.Harvey, Financial crisis**----Harvey A., Financial crisis and the rural economy. Alexios I Komnenos ed. M.Mullett and D.Smythe, I Papers. Belfast Byzantine Text and Translations (ed. M.E.Mullett), Belfast 1996.

Boban PETROVSKI

**CORRESPONDENCE OF THEOPHYLACT OF OHRID:
POLOG IN THE L8 AND L13A LETTERS**

Summary

The Correspondence of Ohrid archbishop Theophylact is very precious source for Macedonian History from the end of XIth-beginning of XIIth Century. Two of his numerous Letters, denoted as L8 (dated in the Second Half / The End of the 1091) and L13a, written in the First Half of the 1092, contain significant information about Polog's administrative, socio-economic and church History at the end of XIth Century.

Key words: ARCHBISHOP THEOPHYLACT OF OHRID;
POLOG; XI-XII CENTURY MACEDONIA